
Gondolatok Eörsi Gyula jogászi pályája – különösen szerződési jogi gondolkodása – első tíz esztendejéről

Fazakas Zoltán József*

A neves magyar jogtudós, Eörsi Gyula jogászi pályája kezdetén Magyarország a szovjet megszállás alatt állt és gazdasági, jogi és társadalmi szinten ideológiai harcok keresztútjában élt. A fokozódó szovjet nyomás előre vetítette a magyar állam és jog szovjet pályára állítását, ezáltal a hagyományos magyar magánjog elvetését. A fenti körülmények alól a jogtudomány képviselői, így Eörsi Gyula sem vonhatta ki magát, aki magyar magánjog e különös kihívásokkal terhelt korszakában a polgári jog területén több munkájában is kifejtette álláspontját. Eörsi Gyula ekkoriban megfogalmazott gondolatainak egyes elemei napjainkban is hordoznak és hordozhatnak érvényes tételeket, szakmai viták kiindulópontjait, ugyanakkor korának és napjainknak összevetése, szembesítése a jogtörténeti tanulságokon túl elősegítheti a magánjogtudomány fejlődését, annak alkotmányos értékeinek tisztelgetését, azok alapján a polgári jog előtt álló kihívások megválaszolását.

Kulcsszavak: polgári jog, hagyományos magyar magánjog, alkotmányosság, szovjet jog, kötelmi jog, szerződési jog

Thoughts and reflection on the first ten years of legal career of Gyula Eörsi - especially his thinking on contract law

At the beginning of his career, the renowned Hungarian jurist Gyula Eörsi found Hungary under Soviet occupation and caught in the crossfire of ideological struggles at economic, legal and social levels. Increasing Soviet pressure foresaw the setting of the Hungarian state and law on a Soviet course, and thus the rejection of traditional Hungarian private law. Legal scholars, such as Gyula Eörsi, could not escape the above circumstances, and in this particularly challenging period of Hungarian private law he expressed his views in the field of civil law in several works. Some elements of Gyula Eörsi's ideas formulated at that time still carry and may carry valid theses and are the starting points of professional debates, while at the same time a comparison and confrontation between his time and today, in addition to the lessons of legal history, may help the development of private law, respect for its constitutional values and, on that basis, the response to the challenges facing civil law.

Keywords: civil law, traditional Hungarian private law, constitutionality, Soviet law, contract law, contract law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.3.32>

---

* Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar Kereskedelmi Jogi Tanszék, ORCID: 0000-0002-9427-4584.

1. Bevezető gondolatok

Schleiffer, azaz Eörsi Gyula¹ születésének századik évfordulója alkalmat teremt nem csak a XX. századi magyar magánjogi gondolkodás egyik legnagyobb alakja előtti tisztelgésre, hanem arra is, hogy számot vessünk polgári jogi jogalkotásunk elmúlt száz évének eredményeiről. A tisztelgés Eörsi Gyula előtt tehát önmagán túlmutató tudományos tevékenységre ad alapot, amely így nem csak a kegyelettel történő megemlékezést, hanem – egy jogtudós professzor életéhez és tanításához méltón – szakmai diskurzust is eredményez. Eörsi Gyula életpályájának fordulópontjai, a jelen rövid tanulmányban vizsgált kezdeti egy évtizedes szakaszában megjelent publikációi mindezekhez adhat sarokpontokat.

Eörsi Gyula abban az időben – 1945-ben – szerzett jogi végzettséget² a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen, amikor – jelképesen és tartalmában is – a királyi jelző eltűnése és a fellobbanó köztársasági kontúrok elmosódása hamarosan totális államot, szovjet típusú államot,³ valójában diktatúrát eredményezett annak együttes közjogi és magánjogi következményeivel. E kor tehát magánjogi szempontból is a gyökeres változások időszaka volt, az új államberendezkedés új emberképet, új ideológiai alapokat helyezett a jogalkotás középpontjába,⁴ és ahogyan elvetésre kerültek a történeti alkotmány alapjain nyugvó magyar közjog intézményei, úgy e folyamattal párhuzamosan megkezdődött a hagyományos magyar magánjog visszaszorítása is.

Eörsi Gyula ennek a korszaknak megkerülhetetlen alakjává vált közszolgálat és oktatási-tudományos tevékenysége együttes okán. Eörsi Gyula az egységes bírói és ügyvédi vizsgájának letételét követően – törvényszéki bírói rangban – főelőadóként az Igazságügyminisztérium magánjogi, később a törvényelőkészítő osztályán dolgozva⁵ hamarosan – 1956-ban – már a Törvényelőkészítő Főosztály vezetőjévé vált, miközben az 1948-ban megkezdett tudományos publikációs, majd 1950-től az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Polgári Jogi Tanszékén oktatási tevékenysége⁶ a jogi felsőoktatás emblematikus alakjává tette és a rendszerváltásig e szerepében aktív is maradt. Kandidátusi fokozatát 1952-ben, az állam- és jogtudományok doktora tudományos címét 1956-ban nyerte el.⁷ Élete későbbi szakaszában az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Polgári Jogi Tanszékén közel két évtizedes tanszékvezetői munkássága mellett volt dékánhelyettes 1957-1960 között, valamint az Egyetem rektora 1978 és 1984 között. Oktatói munkássága mellett 1957-től a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézet Polgári Jogi Osztályának tudományos osztályvezetője és főmunkatársa, 1973 és 1985 között

¹ VEREBICS János: Eörsi Gyula tudományos pályaképe. in: *Eörsi Gyula emlékkönyv 2018* (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 50.

² VEREBICS i.m. 51-53.

³ CSANÁDI György – CSATÓ István – KÁLMÁN György: A népi demokráciák alkotmányai. *Jogtudományi Közöny* 1949/15–16., 337.

⁴ BEÉR János: Tanulmányozzuk Lenin tanításait az államépítésről. *Társadalmi Szemle* 1955/6., 67-83.

⁵ VEREBICS i.m. 57.

⁶ VEREBICS i.m. 64., 69-70.

⁷ VEREBICS i.m. 72.

igazgatóhelyettese, emellett 1978-tól tudományos tanácsadója, 1986-tól halálig kutatóprofesszora.⁸ A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává 1962-ben, rendes tagjává 1973-ban vált, ahol 1976 és 1982 között elnökségi tag, 1970 és 1973 között a Gazdaság- és Jogtudományok osztályának elnökhelyettesi, illetve 1973 és 1976 között elnöki feladatait is ellátta.⁹ Eörsi Gyula fenti tisztségeiben nem csak jogászok nemzedékeinek volt tanára, hanem kitörölhetetlen nyomot hagyott maga után az akkor zajló magánjogi kodifikáció területén¹⁰ jogtudósként, illetve a jogalkotást előkészítő munkássága nyomán.¹¹

Eörsi Gyula tudományos pályájának kezdeti szakasza tehát a hagyományos magyar magánjog visszaszorításának időszakára esett, amelynek korszakhatára az első magyar polgári törvénykönyv, az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: rPtk.) volt, majd az rPtk. hatálya alatt „a magántulajdon nélküli magánjog” korszakában teljesedett ki.¹² Eörsi Gyula tudományos életútja tehát egy olyan korban fogant, illetve vált teljessé, amely ideológiai alapon a legkevésbé sem kedvezett a klasszikus magánjog művelésének, ugyanakkor annak vége szintén szimbolikus jelentőséggel bír, hiszen a nagyívű pálya a magyarországi rendszerváltás és így a piacgazdaságra való visszatérés kezdeti időszakában ért véget. Az életút hét évtizede, a szakmai munkásság közel fél évszázada alatt a magyar magánjog különös kihívásokkal, sőt létének megkérdőjelezésével szembesített kora volt, majd annak alkonyán a magyar magánjog nem csak gyökeresen átalakult, hanem a politikai és gazdasági körülmények változása eredményeként megkezdődött újjászületése¹³ és részben új alapokra helyezése is. Valamennyi korszak, illetve Eörsi Gyula e korszakokban vallott gondolatai ezáltal több szempontból is értékesek: a jogtörténeti tanulságok mellett magukban hordozhatják a jelenre és a jövőre egyaránt érvényes okfejtéseket és értelmezési kapaszkodókat.

Napjainkban a magánjog természetéből fakadóan a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a befejezett kodifikáció ellenére továbbra is folyamatos és új kihívásokkal áll szemben.¹⁴ E kihívások természetesen nem azonosak azon ideológiai és értékválasztási kérdésekkel terhelt korszakéival amelyben Eörsi Gyula pályáját megkezdte, mindazonáltal a kihívások mind a jogalkotói, mind a jogalkalmazói, mind pedig a tudományos élet szereplőit cselekvésre ösztönzik összhangban a bátor tudományos vita és szakmai, közéleti szerepvállalás jogászai ethoszt meghatározó lényegi jellegzetességével.

---

⁸ VEREBICS i.m. 73., 83., 118.

⁹ VEREBICS i.m. 90., 102.

¹⁰ VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel.* FORUM Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022, 64.

¹¹ SÁRKÖZY Tamás: Eörsi, a társadalomtudós. in: *Eörsi Gyula emlékkönyv.* (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 45.

¹² VÉKÁS Lajos: Eörsi Gyula: a professzor és a jogtudós. in: *Eörsi Gyula emlékkönyv.* (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 27.

¹³ VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből.* HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019, 133.

¹⁴ VERESS i.m. 72-73.

2. Néhány gondolat napjaink polgári, illetve szerződési jogának alkotmányjogi összefüggéseiről

A bevezető gondolatokban is rögzítettek szerint Eörsi Gyula tudományos munkásságának első évtizede Magyarország történelmének egyik legviharosabb, gyökeres gazdasági, politikai és jogi változások sokaságával, továbbá idegen megszállásával terhelt időszaka volt. A történeti alkotmány örökségének elvetése, a tartalmi alkotmányos keretek visszaszorítása, majd teljes felszámolása mind a közjog, mind a magánjog természetes működését, hagyományos területeit a szovjet jogfejlődés pályájára állította.¹⁵ A kommunista ideológiai alapokon nyugvó totális államban ekkor az emberi szabadság is csak szoros korlátok között érvényesülhetett, a klasszikus polgári jog elméleti és gyakorlati művelésének feltételei mind szűkebb területre voltak kénytelenek visszavonulni. E kor tehát – éles ellentétben napjainkkal, amikor a magyar jog, és általa a magyar polgári jog a tartalmi alkotmányosságon nyugszik – a magánjog lényegét képező szabadság tagadásának időszaka volt. A kor fent idézett alaptételét nem lehet eléggé hangsúlyozni és napjaink alapállásával szembe állítani. A jelenkorban ugyanis a magyar polgári jog – a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának nemzetközi jogi, illetve hazánk Európai Unió tagóságának jellegzetességeiből fakadó külön jogforrások mellett – Magyarország Alaptörvénye B) cikk (1) bekezdése, M) cikk (1) és (2) bekezdése, illetve XIII. cikk (1) bekezdése összessége, azaz a jogállamsági klauzula, a gazdaság értékteremtő munkára és a vállalkozás szabadságának alapjaira helyezése, a tisztességes gazdasági verseny feltételeinek rögzítése, illetve a tulajdonjog és annak felelősségének biztosítása nevesítése által ténylegesen a tartalmi alkotmányosság alapjain nyugszik, amely alkotmányos értékrend végső soron az egész társadalmat átitató programot hordoz magában.¹⁶

Eörsi Gyula kora és napjaink jogalkotói értékválasztása szembesítését maga az Alkotmánybíróság – az Alaptörvény hatályba lépését követően, de a korábbi gyakorlatával egyezően – többek között a 3192/2012. (VII. 26.) AB határozatában, annak Indokolása [15]-[21] bekezdéseiben végezte el, visszautalva a 59/1991. (XI. 19.) AB határozatára. Az Alkotmánybíróság e körben elismerte, hogy bár az Alaptörvény piaccgazdaságra utalást kifejezett módon nem tartalmaz, mégis – a magánjog lényegi elemeit képező – szerződési szabadság és a vállalkozási szabadság alaptörvényi védelemben részesül.¹⁷ A taláros testület kiemelte, hogy a piaccgazdaság „*plurálisan tagolt tulajdoni szerkezetű gazdaság, amely a különböző tulajdonformák egyenrangúságának, valamint a vállalkozás és verseny szabadságának alkotmányosan elismert elve alapján működik.*”¹⁸ Az Alkotmánybíróság idézett határozata Indokolása [21] bekezdése ezáltal az Alaptörvény és a Ptk. szabályainak szoros kapcsolatát alkotmányjogi összefüggésbe helyezte, amely keret és korábbi

¹⁵ VERESS i.m. 59., 63–64.

¹⁶ ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2013, 18–19.

¹⁷ A 3175/2013. (X. 9.) AB határozat Indokolása [9] bekezdése ezen kiindulópontot ismételte meg.

¹⁸ Az 59/1991. (XI. 19.) AB határozat Indokolásából átvett fogalom.

gyakorlat alapján¹⁹ a szerződési szabadság önálló alkotmányos jognak tekintendő, továbbá maga a gazdasági verseny kibontakoztatása, annak védelme szintén alkotmányjogi jelentőséggel bíró, értékkel bír. Az Alkotmánybíróság a 7/2006. (II. 22.) AB határozat Indokolása 1.2. pontjában a magánautonómia cselekvési szabadságának lényegi részeként ismerte el a szerződési szabadságot kihangsúlyozva, hogy a szerződési szabadság „[...] végső soron az emberi méltósághoz való jogból levezethető [...] az egyén gazdasági életben való részvételét biztosító jogként részesíti védelemben, és azt hangsúlyozza, hogy a szerződési szabadság a piac működésének és a gazdasági versenynek az egyik fontos feltétele. Ebből következik az, hogy az alkotmánybírósági gyakorlatban a szerződési szabadság [...] piaccgazdaság lényegi elemének és önálló alkotmányos jognak (de nem alapvető jognak) minősül.”

Mindezekon az alapokon a közel egy évtizede hatályba lépett Ptk. az rPtk.-tól, különösen annak kezdeti időszakában megfogalmazott kiindulópontjaitól lényegesen eltérő koncepcionális alapokon nyugszik,²⁰ amely különbség a tartalmi és a formai alkotmányosság közötti valós különbség alapján vezet el a polgári jog újjászületéséhez. A polgári jog területén bekövetkezett radikális szabályozási modellváltás,²¹ az egyéni szabadság, a magánautonómia, a jogaival öntudatosan élő polgár és a professzionális – magántulajdonon alapuló – gazdasági szemlélet kiinduló tételeivel a középpontban²² a fenti alkotmányos értékeket és programot hivatott tartalmilag egyedi jogviszonyokkal kiteljesíteni, érvényesíteni. A magánautonómia alapját képező szabadságból fakadó célok elérése tehát alkotmányos szinten értékékként elismertek, amelyeket többek között szerződéses jogviszonyok, mint érdekszövetségek szabályai szolgálják alapvetően diszpozitív rendelkezésekkel.²³ A fenti alapokon napjainkban a szerződési szabadság elve és annak korlátai, valamint tartalma széles körű szakmai konszenzuson alapul,²⁴ annak kiteljesedése egyedi jogviszonyokban nyer értelmet, megadva annak alkotmányjogilag, illetve magánjogilag is az esetek döntő többségében önmagán, illetve az egyénen túlmutatató dimenzióit, értelmét.

¹⁹ 13/1990. (VI. 18.) AB határozat, 19/1991. (IV. 23.) AB határozat.

²⁰ VÉKÁS Lajos: A Ptk. társadalmi modellje. in: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter), Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013, 18–25.

²¹ KEMENES István: Értékkörzés az új Polgári Törvénykönyv szerződési jogában. in: *(L)ex cathedra et praxis-Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. szerk.: Cseh Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett), Budapest, Pázmány Press, 2014, 146.

²² Boóc Ádám: Gondolatok az alapelvek szerepéről Magyarország új Polgári Törvénykönyvében. in: *Szociális elemek az új Ptk.-ban- Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum VII*. (szerk.: Grad- Gyenge Anikó), Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013, 13.

²³ VÉKÁS: A Ptk..., 18-19.

²⁴ VÉKÁS Lajos: *A szerződési jog általános rész*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016, 37-47.

3. Észrevételek a polgári jog és az alkotmányjog egyes kapcsolódó pontjairól Eörsi Gyula kezdeti munkássága alapján

A fentebb említettek szerint Eörsi Gyula jogászai pályája kezdetén Magyarország a szovjet megszállás terhe alatt gazdasági, jogi és társadalmi szinten egyaránt ideológiai harcok keresztútjében élt. A fokozódó szovjet nyomás és katonai megszállás előre vetítette az egymással konkuráló politikai és így jogalkotási – értékválasztások közötti döntés eredményét. A körülmények összessége alól természetesen a jogtudomány képviselői, így Eörsi Gyula sem vonhatta ki magát,²⁵ így alappal merül fel az a kérdés, hogy e szakmai és tudományos kihívásokra Eörsi Gyula mely válaszokat és milyen alapon vállalta fel az ebben az időszakban megjelent publikációi nyomán. Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – röviden azon kiindulópontok, illetve tételek vázolhatók fel a fenti összetett kérdésre adott válaszként, amelyek a magyar magánjog különös kihívásokkal terhelt idézett korszakában mutatják be Eörsi Gyula gondolatait elsősorban a szerződési jog területére összpontosítva.

Eörsi Gyula egyik első tudományos munkájában – összhangban a marxista jogelmélet felfogásával – a magánjog alapintézményét képező tulajdonjog kérdését elemezte és jutott el a magántulajdon és köztulajdon általa látszólagosnak ítélt ellentétének feloldásához. Álláspontja a későbbi totális állam hierarchizált tulajdoni rendjével összehasonlítva jóval árnyaltabb, hiszen megítélése szerint a tulajdon valójában célhoz kötötten tölti be rendeltetését, amit ő „termelési érdekek” nevezett el. Eörsi Gyula szerint *„Ha a termelési érdek köztulajdonbavételt kíván (pl. a nehéziparban), a köztulajdoni megoldás valósul meg, ha ügyviteli megoldást, (pl. a földművelésben) akkor az valósul meg, ha pedig nagyjából a régi értelemben vett magántulajdont kíván, vagy közömbös a termelési érdek szempontjából, (pl. a töltőtollam) akkor a magántulajdoni megoldás valósul meg, stb. Köz- és magántulajdon tehát az új felfogásban nem ellentétes. A javak társadalmi szerepük által determinált célszerűségi okokból állnak köztulajdonban vagy magántulajdonban. A magántulajdon nem külön tulajdonjogi rendszer, mert annak tartalma, a relatíve korlátlan szabad rendelkezési jog nem az egyén eredendő privát autonómiája következtében illeti meg őt, hanem azért, mert a jogot alakító erők azt arra a körre vonatkozóan így látták a közérdeknek megfelelőnek és észszerűnek. A javak jogi elrendezését (a tulajdoni viszonyok kialakítását) társadalmi funkciójuk szabja meg.”*²⁶

A fenti idézet a magánjog alapját képező tulajdonjoggal kapcsolatban részben ma is érvényes megállapításokat tartalmaz. E megállapítások közül az első abban ragadható meg, hogy a köz- és magántulajdon egymással valójában nem áll ellentétben, azaz a célszerűségi szempontok alapján eszközölt köztulajdonba vétel sem vezet alá-fölé rendeltségre. Valójában Eörsi Gyula e körben egy egységes tulajdonjogról beszél annak eltérő megjelenési formáival, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy ideológiai alapon már a marxista jogelmélet felfogását és annak

²⁵ VÉKÁS: Eörsi..., 29.

²⁶ EÖRSI Gyula: Struktúraváltások a jogban. *Jogtudományi Közlöny* 1948/3., 206.

szovjet típusú alkotmányjogi következményeit is levonja.²⁷ A fenti sorok azonban kétségtelenül rávilágítanak a tulajdonjogból fakadó autonómia fontosságára és annak a társadalom egészére hatással bíró felelősségére, amely álláspont napjainkban részben párhuzamba állítható – az alkotmányjogi és a polgári jogi tulajdonfogalom különbsége mellett – az Alaptörvény XIII. cikkével, azaz a tulajdon társadalmi felelősségével és a kisajátítás közérdekhez kötöttségével.²⁸

A köz és magánérdek viszonyát Eörsi Gyula nem sokkal később tovább taglalta, amikor Czigliányi Aladár tanulmányára²⁹ észrevételeket fogalmazott meg. Eörsi ekkor már tudatosan és szükségszerűen szakított a magyar magánjogi hagyománnyal és nyíltan marxista gondolkodóvá, kommunista alapállását világosan felvállaló jogtudóssá vált.³⁰ Eörsi Gyula ugyan a köz-és magánérdeket – hasonlóan a tulajdonjogi felfogásával – egymással nem ellentétben álló fogalompárként ragadta meg és ezen ellentétet látszólagosnak nevezte, de ideológiai alapon és a történelmi meghaladottság okán elvetette a korábbi jog kiindulópontjait. Eörsi Gyula e körben egyértelműen a szocialista államberendezkedés megvalósítása által látta feloldhatónak a fenti érdekkonfliktust, nevezetesen *„A társadalmi termelés korában a magánérdek a »közérdek« előterbe nyomulását kívánja, mert az egyén boldogulása csak közösségi úton képzelhető el. A helyes társadalomszervezés mellett tehát ismét csak egy irányban hat az egyéni érdek és közérdek. Világos tehát, hogy ha valamely jogrendszerben magánérdek és közérdek poláris ellentétben van, ott szembenáll az egyén az állammal, ott a hatalom társadalomellenesen működik. Helyes társadalomszervezés mellett egyes egyének természetesen állhatnak szemben az állammal – különösen a társadalom átalakulása és ezzel kapcsolatosan az osztályharc kiéleződése idején – de a magánérdek nem lehet más, mint az általános közérdeknek e közérdek kialakításában tevékeny és alkotó részt vevő alkotórésze. [...] Nyilvánvaló azonban, hogy más az egyéni érdeket elnyelő fasiszta monizmus, amelyben végtelenre nőtt az elfojtott feszültség a magánérdek és a közérdek között és ilyenformán az ellentétek végső kiéleződését mutatja és más a szocialista monizmus, amelyben magánérdek és közérdek éppen úgy egyirányban és egymásra erősítően ható motívumok, ahogy egyirányú a nép és állam, hatalom és gazdasági erők működése, amelyben a »poláris feszültség«-et a társadalmi ellentmondások feloldása megszüntette. A helyes értelemben vett monizmus tehát a köz- és magánérdek harmóniáját mutatja, felismeri, hogy a mai helyzetben a magánérdeket is csak a közérdek szolgálata biztosíthatja és ezzel a magánérdeket – vagy ha úgy tetszik a közérdeket – szervesen a maga helyére utalja.*³¹

Eörsi Gyula fenti álláspontját hamarosan azzal a tétellel is kiegészítette, illetve kívánta bizonyítani alapvetése helyességét, hogy az egyéni szabadság állami korlátozásai a kapitalista rendszerekben is megvalósultak. Eörsi Gyula a szocialista rendszer kollektív kiindulópontját így szembesítette az általa elítélt kapitalista alapállással, rögzítve, hogy a közösségi termelési szektorokon kívül a szabadság

²⁷ EÖRSI Gyula: A tulajdonjog fogalmához. *Jogtudományi Közöny* 1949/13-14., 276–281.

²⁸ ÁRVA i.m. 157-158.

²⁹ CZIGLÁNYI Aladár: A szociális magánjog fogalmi köre. *Jogtudományi Közöny* 1948/13., 195–198.

³⁰ VEREBICS i.m. 55-57.

³¹ EÖRSI Gyula: Közjog-magánjog-szakjogok. *Jogtudományi Közöny* 1948/15-16., 253–254.

„engedélyezett” módon érvényesülhet, adott esetben az a gazdálkodás, illetve a közösségi feladatok megoldása nézőpontjából is a megfelelő eredményekre vezethet.³²

A fenti idézet és kiegészített álláspont legfontosabb tanulsága abban ragadható meg, hogy míg Eörsi Gyula a „Struktúraváltások a jogban” című tanulmányában alapvetően kihangsúlyozta és elismerte a magánautonómia jelentőségét és legitimitását, újabb írásaiban már ezen autonómiát a közérdek olyan részelemeként – mi több egyes szegmenseiben azon kívüli intézményként – képzelte el, amelyben a közérdek, helyesebben az államérdek elsőbbséget élvez. Eörsi Gyula ekkortól a szabadság élvezetét tehát részben már engedélyhez kötötten kezelte, illetve értelmezte. Eörsi Gyula ezen álláspontja az adott kor kontextusában értelmezendő és alapvetően a magyar állam új, szovjet típusú alkotmányos rendszerének kiépítésekor elfogadott értékválasztást tükrözi, ugyanakkor kétségtelenül veszélyes következtetések levonására adhat alapot. Eörsi Gyula azon megállapítása, amely szerint ha a magánérdek az államérdekkel szembenáll az társadalomellenes működést eredményez, illetve a szabadság „engedélyezett” keretek között intézményesülhet nem tartható és nem védhető napjainkban, az azonban kétségtelen, hogy a helyes társadalomszervezés és társadalompolitika által megvalósuló magánérdekvédelem egyes részelei bizonyos esetekben ma is jelentőséggel bírhatnak. E körben idézhetők a Nemzeti Hitvallásból azon elemek, amelyek szerint az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki, a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése, továbbá az Alaptörvény O) cikke, amely szerint mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.³³

Eörsi Gyula álláspontja és napjaink alkotmányos alapjai közötti feszültség nyilvánvaló, de még hangsúlyosabb, amennyiben a hagyományos magyar jogi felfogással állítjuk szembe. A történeti alkotmány alapján álló magyar jogi gondolkodás e körben vallotta, hogy az egyéni szabadság biztosítása hatalmi szempontból az egyéni szabadság korlátozhatóságára, de nem kiszolgáltatottságra vezethet, azaz a szabadság korlátainak alkotmányos szempontból és alapvetően közösségi érdekből indokolhatóknak kellett lenniük,³⁴ azaz a köz és a magánérdek ezen összefüggésben sem vezethetett hierarchizálásra, pontosabban „nem az egyén van a közért, sem a köz az egyénért, hanem mind a kettő kölcsönösen egymásért.”³⁵

Klasszikus polgári jogi szempontból e körben több alapelv is felhívható e tétellel kapcsolatban, amelyek az ember társas lény mivoltából fakadó közösségi szempontok megjelenítésére is alkalmasak. Ezen alapelvek nevesíthető az észszerűség elve, elvégre a jog csak akkor számíthat az általa előírt szabályai betartására és következetes érvényesülésére, azaz az önkéntes jogkövetésre, ha a

³² EÖRSI Gyula: Michail Lipecker: A tulajdonjog a Szovjetunióban. *Jogtudományi Közlöny* 1948/1-2., 20.

³³ ÁRVA i.m. 59-60.

³⁴ FERDINANDY Gejza: *Az arany bulla*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899, 168–169.

³⁵ FERDINANDY i.m. 169.

benne foglaltak megfelelnek az alapvető észszerűség követelményének.³⁶ Egy értelmetlen, észszerűtlen, mi több a magán vagy közérdeket teljes mértékben figyelmen kívül hagyó jogszabály nem csak, hogy nem követhető, de adott esetben ki sem kényszeríthető, vagy kikényszerítése esetén súlyosan méltánytalan helyzetet is eredményez. Az észszerűség külön aspektusát fogalmazta meg egyebekben az Alkotmánybíróság 3298/2014. (XI. 11.) AB határozat Indoklása [29] bekezdésében oly módon, hogy az Alaptörvény M) cikkéből fakadó szerződési szabadság korlátozása is lehet alaptörvény-ellenes abban az esetben, ha annak nincs alapos oka, azaz a korlátozás nem ésszerű. Szintén e körben említendő az igazságosság elve, amely a Ptk. absztrakt szabályaiban általános zsinórmértékként érvényesül, azaz az életviszonyok észszerű elrendezése mellett az igazságosságra való törekvés a jog sajátos nézőpontjából állandó.³⁷ Amennyiben elfogadjuk, hogy az igazságosság nem minden egyén és csoport jogos érdekének való megfelelést jelenti, de azt feltétlenül, hogy arra törekedni kell,³⁸ az egyéni és közösségi érdekek összefüggései szintén megfelelő kapcsolatba helyezhetők.

Az 1949. évi XX. törvény, azaz az Alkotmány hatályba lépését követően jelképesen is lezárult, befejeződött Magyarország új alkotmányos berendezkedéséről szóló vita, ugyanakkor a közjogi helyzet lezárása nem eredményezte teljes mértékben a magánjogi rendszer teljes átállítását és a társadalmi, gazdasági szerkezet megváltozását. E körülményeket Eörsi Gyula is érzékelte, amikor elismerte a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korántsem teljes megvalósulását.³⁹ Eörsi Gyula korábbi álláspontját részben revideálta és döntő jelentőségűnek ítélte meg a társadalmi tulajdon és magántulajdon megkülönböztetésének kérdését, de következetesen vallotta és kívánta a magántulajdon eltűnését, pontosabban felszámolását a jövőben. Az alábbi soraiban foglalt álláspont egyértelműen rámutat arra az ideológiai környezetre és hatásra, amely a kor jogtudományát mélyen átítatotta. *„Az Alkotmánynak az a tétele tehát, hogy »a magántulajdon és a magánkezdeményezés a köz érdekeit nem sértheti«, nem merül ki abban, hogy a tőkéseket segítsen kordában tartani. Másfelől: a dolgozók munkával szerzett tulajdonának alkotmányos védelme nemcsak a szocialista szektor dolgozóinak használati javaira vonatkozik. Az új gazdasági politika korában nálunk sajátos tulajdonjogi forma létezik: a munkával szerzett magántulajdon formája. [...] Ezek dolgozók, szövetségesei a munkásosztálynak, magántulajdonuk nem vonható tehát a tőkés tulajdonnal azonos megítélés alá. [...] Ugyanakkor azonban a magántulajdon nem egyenlő a kizsákmányoló tulajdonnal: magántulajdon a kisárutermelő tulajdona is. Márpedig számunkra a dolgozók és a tőkések megkülönböztetése is döntően fontos, ez a megkülönböztetés pedig a szocializmus építésének szakaszában a népi*

³⁶ LESZKOVEN László: A polgári jog alapelvei. in: *Civilisztika I.* (szerk.: Barzó Timea – Papp Tekla), Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 28-29.

³⁷ LESZKOVEN i. m. 29–30.

³⁸ VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája.* Budapest, Századvég Kiadó, 2015, 39.

³⁹ EÖRSI Gyula: Az új gazdasági politika és polgári jogunk. *Jogtudományi Közöny* 1951/5., 238–245.

*demokrácia viszonyai közt nem fedi a társadalmi tulajdon és a magántulajdon megkülönböztetését.*⁴⁰

4. A szerződési jog kérdései Eörsi Gyula korai munkásságában

Az alkotmányos átalakulást, annak megszilárdítását követően Eörsi Gyula munkásságának fókuszpontjába az új magánjog ideológiai megalapozása mellett annak részterületei kerültek. Ennek egyik első elemeként – még az 1949. évi XX. törvény elfogadása előtt, de már ideológiai alapon jelentősen eltávolodva a hagyományos magánjogi örökségtől – klasszikus kötelmi jogi vitát⁴¹ folytatott le Nyizsalovszky Endrével⁴² a Jogtudományi Közlöny hasábjain.⁴³ Az értékes vita egyik elemét a köz- és magánérdek ütközése, összetett viszonyrendszere képezte. E körben említhető meg Eörsi Gyula azon álláspontja, amely szerint *„[...a faszizmus volt az, ami az egyéni jogokat az ú.n. »közérdek«, azaz a tőkés érdek javára elnyomta. Ha csak a tervszerűséget hangsúlyozzuk, de nem mondjuk meg, hogy ez a tervszerűség nem a nagytőkének az egyént összezsugorító tervszerűsége, hanem a szocializmusnak, vagy az afelé haladó társadalomnak az egyén jobb ellátását, tehát magánszférája kiterjesztését szolgáló tervszerűsége, akkor veszélyesen keveset mondunk. Ha pedig ezt az így »semleges« hangsúlyozott tervszerűséget egy egyre zsugorodó magánszférának csupán formailag igaz képével állítjuk szembe, fokozzuk a semlegességgel keltett látszatot. Kétségtelen, hogy egyebek közt valóban nagymértékben előtérbe került a tervszerűség gondolata. Kétségkívül nagy szerepe van a szerződésre lépés, a szerződés tartalmának megállapítása, a szerződési formák kialakítása terén. Kétségtelen hogy a társadalmi élet minden területén figyelemmel kell rá lenni. Az is kétségtelen, hogy a szerződési szabadság illő helyre visszazorulását is hangsúlyozni kell. Azonban az is kétségtelen, hogy a maga helyére utalt szerződési szabadság is része gazdálkodásunknak; ott érvényesül, ahol azt a javaknak az új társadalomban szánt funkciója megengedi sőt szükségessé teszi, kétségtelen, hogy a tervszerűség megvalósítása nem az egyéni szféra elfojtását jelenti. A vagyoni jogi formák változását nem lehet elszigetelten, a társadalmi változásoktól függetlenül szemlélni; jogot politika nélkül művelni nem lehet.*⁴⁴

Az idézet több kulcsfontosságú elemet tartalmaz a kor polgári jogát illetően, amelyek közül elsőként emelhető ki, hogy nem tagadható faszizta totális állam és a kommunista totális állam közötti hasonlóság, igaz Eörsi Gyula ez utóbbi igazolására törekedett annak totális jellegét lényegében tagadva. A második kiemelendő elem annak hangsúlyozása, hogy a szerződési szabadság és a magánszféra – minden igyekezet ellenére – nem tűnt el, hanem csak visszazorulóban volt e korban, mi több, azok szükségszerűsége, funkcionalitása sem tagadható. Ezen első két elem ma jogtörténeti tanulságokkal bír, míg a harmadik lényeges tétel napjainkban is érvényes, nevezetesen a változásokat nem lehet elszigetelten a társadalmi

⁴⁰ EÖRSI: Az új..., 240–241.

⁴¹ VEREBICS i.m. 59–61.

⁴² NYIZSALOVSKY Endre: A kötelmi jog átalakulása. *Jogtudományi Közlöny* 1949/5-6., 106–110.

⁴³ EÖRSI Gyula: A kötelmi jog átalakulása. *Jogtudományi Közlöny* 1949/7-8., 153–156.

⁴⁴ EÖRSI: A kötelmi..., 155.

körülményektől függetlenül szemlélni és ezáltal a jogot politikai értékválasztás nélkül művelni. Eörsi Gyula ezt követően kötelmi jogi okfejtésében kiemelte, hogy a kötelmi jog a társadalom egységes gazdasági kapcsolatainak jogi rendje és ezáltal a szerződési jog államberendezkedéstől függetlenül élő intézmény, az abban foglalt magatartások pedig a felek magatartását nem csak meghatározzák, hanem bírói értelmezés tárgyát is képezik mégpedig a alkotmányos alapokon.⁴⁵ Ezen utóbbi állásponttal kapcsolatban részben felhívható az Alaptörvény 28. cikkének alkotmányos elvárása, amely szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét – segítségül hívva annak indoklását is – elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik, illetve a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy azok a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.⁴⁶ E körben napjainkban azt a további kiegészítést szükséges megtenni, hogy a jog a mindenkori társadalmi összefüggések viszonyában értelmezhető, amelyre többek között a bírák – és az alapjogviszony léte során a felek – kulturális beágyazottsága és társadalmi háttere is döntő befolyással bír.⁴⁷ Következésképpen a józan ész, a közjó, az erkölcsös és gazdasági cél feltárása, az alkotmányos keretek és értékek megjelenítése nem csak a bírói jogértelmezés sajátja, hanem a racionális – gazdasági és jogi – döntések meghozatala érdekében hangsúlyosan érvényesül a jogviszony felei oldalán is.

A szerződési jogot illetően a vizsgált korszakban természetesen Eörsi Gyula 1954-ben megjelent tanulmánya⁴⁸ „*A szerződés elméleti alapjai*” az elsődleges jelentőséggel bíró tudományos munka. A publikáció központi eleme a szerződés az áruviszony jogi formájának tétele.⁴⁹ Napjainkban a szerződéseket természetesen az áruviszonyoknál tágabb hatókörben szemléljük és nem tekintjük a kizsákmányolás eszközének, ugyanakkor a szerződéses kapcsolatoknak azon lényegi jellegzetessége, hogy azok egyfajta egymásrautaltságot, gazdasági igényhelyzetek felek általi kielégítését jelentik továbbra is érvényesek és ezáltal igaznak tekinthető azon megállapítás is, hogy a szerződések adják a gazdasági élet dinamikáját. Eörsi Gyula e dinamikával kapcsolatban – amennyiben az akkoriban uralkodó ideológiai tételek mögött értelmezzük sorai valós mondanivalóját – helyesen jegyezte meg, hogy a szerződés alapja az egyéni lehetőség, az akarat, és az adott viszonyok között társadalmi szükségszerűség, valamint a magántulajdon és az annak részét képező rendelkezési jog.⁵⁰ Ilyen elvi alapokon közelít Eörsi Gyula a tulajdonjog passzív természetéből a szerződések aktív magatartásai felé egyben kijelölve a jog – mai mércével is igazolható – szerepét: „*A jognak a magántulajdont nemcsak védenie kell, de elő kell segítenie a tulajdonosok aktív kapcsolatait is. A magántulajdon rendjének védelmében adott esetekben szankcionálnia kell a magántulajdon*

⁴⁵ EÖRSI: A kötelmi..., 156.

⁴⁶ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017, 108., 130.

⁴⁷ MENYHÁRD Attila: Szüksége van-e a társadalomnak jogászokra. in: *Ad salutem civium inventas esse leges- Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*. (szerk.: Veress Emőd), Kolozsvár, Forum Iuris Könyvkiadó, 2019, 61–64, 69–71.

⁴⁸ EÖRSI Gyula: A szerződés elméleti alapjai. *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 1954/3-4., 7–39.

⁴⁹ EÖRSI: A szerződés..., 7.

⁵⁰ EÖRSI: A szerződés..., 8–9., 11.

*megszűnését is a magántulajdon megszerzése érdekében. Ezt igénylik maguk az árutulajdonosok, akiknek nem elegendő, hogy a jog elhatárolja, körülsáncolja, megvédi javaikat. A jognak ki kell fejeznie az árutulajdonosoknak azt a lehetőségét, hogy javaikból elhatározásuk szerint szuverén módon kiengedhessék egyiket-másikat és helyükbe mást szerezhessenek. Az árutulajdon jogának ez az oldala az, ami az árutulajdonost kiemeli abból a passzív, elszigetelt állapotából, a falakkal körülvett várúr sivar és élettelen helyzetéből, amiben volna, ha az árutulajdonnak szükségszerűen nem volna meg ez az oldala is. E rendelkezési és elsajátítási jog révén kerülnek az árutulajdonosok aktív jogi kapcsolatba a többi árutulajdonossal, ezek teszik jogilag lehetővé, hogy az árutulajdonosok között relatív (vagyis meghatározott személyek között fennálló) és pozitív (vagyis nem túrésretartózkodásra, hanem szolgáltatásra irányuló jogviszonyok jöjjenek létre. Az aktív oldal nem azt fejezi ki, hogy a joghatás megsemmisít egy jogsértő magatartást, hanem azt, hogy a joghatás az állami szankció pecsétjével megerősít egy többé-kevésbé tudatos magatartást. Az aktív és passzív oldal természetesen szoros egységet alkot a tulajdonjog intézményében — és az egész polgári jogrendszerben. A külső behatással szemben bárki ellen védelmet nyújtó (abszolút és negatív szerkezetű) tulajdonjog tehát az áruviszonyok közepette elszakíthatatlan egységben van a rendelkezés és elsajátítás jogával, amiből az árucserét szabályozó (relatív és pozitív szerkezetű) szerződési viszonyok erednek. A magántulajdonban rejő eme ellentét teszi élővé, mozgóvá ezt a jelenséget.*⁵¹

Eörsi Gyula felfogása szerint tehát a jog szerepe egyrészt a szabályozás, másrészt a szabályozott és civilizált keretek közötti kikényszerítés, a gazdaság dinamikájának szolgálata és a védelem oly módon, hogy a felet „*a jog birodalmának polgárai közé kell beiktatnia.*” egyenlő jogképességgel rendelkező jogalannyá kell tennie.⁵² A fentiek egyenes következményeként vonja le a tanulmány, hogy az egyenlő jogképesség mellérendeltséghez vezet amelyből fakadóan a szerződések dinamikáját a konszenzus teremti meg a visszterhesség és a szolgáltatás-ellenszolgáltatás egyensúlya alapján.⁵³ A szerződéssel mint jogi jelenséggel kapcsolatban különösen értékes azon megállapítás, amely szerint a konszenzus kölcsönös akaratalávetettséget jelent, amelyhez a felek a szerződés alatt kötve vannak, és ezáltal a korábbi – lehetőségből, szabad akaratból fakadó – pozíciójuk alapjaiban változik meg, akaratuk kötött, mi több egyes esetekben a másik fél akaratától függő akarattá válik.⁵⁴ Ez utóbbi körülmény Eörsi Gyula szerint minőségi különbséget is jelent a kereskedelmet szabályozó egyéb normarendszerekhez, különösen a kereskedői erkölchöz képest, elvégre a szerződés jogi formája a kötött akaratot állami kényszerrel is megerősíti, mi több, más szabad akaratok behatásaitól is megvédi.⁵⁵ Eörsi Gyula e körben a joghoz kötöttséget oly erősnek tekintette, hogy a lehetetlenülés kapitalista jogi értékelését, azaz a szerződéssel kötött akarat feloldását elítélte, lényegében a jog saját maga általi kiüresítésének, kudarcának

⁵¹ EÖRSI: A szerződés..., 9.

⁵² EÖRSI: A szerződés..., 9–10.

⁵³ EÖRSI: A szerződés..., 12–15.

⁵⁴ EÖRSI: A szerződés..., 16–17., 22.

⁵⁵ EÖRSI: A szerződés..., 17., 22–23.

tekintette, bár indokolása ma már nehezen védhető, hiszen azt a kizsákmányoló osztály érdekét szolgáló intézményekre vezette vissza.⁵⁶

A szerződési jog fejlődésének vázlatos ismertetését követően Eörsi Gyula a szocialista állam és jog szerződési jogával kapcsolatban több megállapítást is tett. E megállapítások közül emelendő ki annak elismerése, beismerése, hogy ezen új állam is – a korábbi joggal egyezően, igaz más irányból – szükségképpen osztályérdekeket szolgált, illetve az állam aktív szerepvállalása a gazdaság átszervezésében a szerződések eszközeinek megfelelő felhasználásával, azaz jogi úton lehetséges, továbbá elismerte az állam lehetőségeinek korlátozottságát is.⁵⁷ E körben az egyik leglényegesebb meglátása Eörsi Gyulának abban ragadható meg, hogy az állami beavatkozás szükségképpen tökéletlen, azaz az a gazdaság saját törvényeit, a közgazdaság törvényszerűségeit nem írhatja felül, a szerződések tartalma és lényege ez utóbbi gazdasági törvényszerűségek érvényesítésében ragadható meg.⁵⁸ Évtizedek elteltével mindez tartalmi igazolást nyert, a tervgazdaság fenntarthatatlan pályára került és a kommunista ideológia alapján álló államszervezet, gazdaság és jog egyaránt megbukott.

Különösen érdekes tételt fogalmazott meg Eörsi Gyula egyebekben az akarattal kapcsolatban, amely már korábbi, fentebb idézett írásából – a magánérdekek és a közérdek kapcsolatának általa tett értelmezéséből – is részben következett. Eörsi Gyula szerint *„A felek akaratának az állami akarattól különálló léte van, de jogi léte attól függ, hogy mennyire találkozik adott esetben az állami akarattal. A szerződési akarat érvényesülésének az állami akarattal való találkozásától való ez a függése a szocialista viszonyok között nem egyéb, mint a másik oldala az egyéni és állami akaratok ama összefüggésének, amely szerint az állami akarat az egyéni akaratok tipikus elemeiből tevődik össze. Az egyéni akaratok létrehozzák az állami akaratot, és ez visszahat a szerződésben fellépő felek egyéni akaratára: jogi szankcióval látja el ezeket az akaratokat vagy jogi szankcióval meggátolja érvényesülésüket. Ez az állami és az egyéni akarat alapvető összefüggése. Ezenkívül az állami akarat kiegészíti a szerződési akaratot (diszpozitív szabályok arra az esetre, ha a felek akarata nem minden kérdésre terjedt ki) és örökdik is az akaratmegegyezések reális voltán (az akarat, a nyilatkozat, a megegyezés hiányosságai esetére adott szabályozás, a lehetetlen, ellentmondó, tilos feltétel esetére adott szabályozás stb.).”⁵⁹*

A fent idézett tétel napjainkban nyilvánvalóan nem tartható, ugyanakkor egy eleme kétségtelenül megjelenik a Ptk. 6:63. § (4) bekezdésében, amely szerint nem kell a feleknek megállapodniuk olyan kérdésben, amelyet jogszabály rendez és e körben az álláspont egy része közvetetten igazolható a népképviselői demokráciából fakadó parlamenti jogalkotás természetével. Másik oldalról természetesen a szerződések érvénytelenségére vonatkozó szabályok akaratok korlátaival is fellelhető bizonyos mértékű kapcsolat.

⁵⁶ EÖRSI: A szerződés..., 18.

⁵⁷ EÖRSI: A szerződés..., 20., 24.

⁵⁸ EÖRSI: A szerződés..., 20–21.

⁵⁹ EÖRSI: A szerződés..., 23.

A tanulmány következő részeiben Eörsi Gyula a szocialista állam és szerződések kapcsolatát vizsgálta, kijelölve annak szerepét a tervgazdaság megvalósításában.⁶⁰ E tételek, különösen a tulajdonosváltás nélküli tervutasítás alapján bekövetkező árumozgások⁶¹ piactudományi körülmények között természetesen nem érvényesülnek napjainkban, ugyanakkor az nem tagadható, hogy az állami gazdaságpolitikából fakadó döntések jogalkotási eredményei – hasonlóan a szocialista rendszer ideológiai értékválasztásához a kommunizmus építéséhez – szintén egy értékválasztásra vezethetők vissza. Másképpen megfogalmazva, ahogyan a kommunista állam a tervutasításos rendszert választotta és annak célját tűzte ki és ahhoz igazította jogrendszerét, a piactudomány választása és az ahhoz igazított jogrendszer választása szintén állami akarat megnyilvánulását jelenti, igaz már jogállami keretek között.

A szocialista korszak magánjog szerződéses viszonyait illetően jogtörténeti érdekesség és egyben dogmatikai különlegesség Eörsi Gyula okfejtése a tervutasításos rendszer szerződéses kapcsolatai tárgyában tett megállapítása: *„A tervezés és a terv lebonyolítása megkívánja, hogy a legcélszerűbb módszerek kerüljenek alkalmazásra a kalkuláció, az elszámolás, a nyilvántartás, az ellenőrzés terén. Evégből a gazdasági fejlődés, továbbá hosszú évek kísérletei és próbálkozásai, előítéletekkel és ellenséges nézetekkel vívott harcai eredményeképpen a Szovjetunióban, majd e nagyszerű példa nyomán a népi demokráciákban kifejlesztették az állami vállalatok önálló elszámolását, felruházták őket bizonyos pénzügyi és gazdasági önállósággal. Ezzel összefüggésben továbbá újból bevezették, illetőleg fenntartották a visszterhességet az állami vállalatok közötti vagyoni viszonyokban. Az önálló elszámolás és a visszterhesség ugyanis lehetővé teszi annak megállapítását, hogy váljon a vállalat jövedelmező-e vagy ráfizetéses, normálisan működik-e vagy sem. Az állami szocialista gazdaság alapegységei működésének zavarai így mutathatók ki leginkább. Az önálló elszámolással rendelkező vállalatok egymás közt visszterhes vagyoni viszonyai, az e körben lebonyolódó elosztási viszonyok pedig az árúviszony formáját mutatják. Az ebből következő kézenfekvő eredmény: az önálló elszámolással rendelkező vállalatok a polgári jog önálló alanyai, jogképesek, jogi személyek lesznek, vagyoni viszonyaik pedig, amelyek nem árúviszonyok, de árúviszonyok formájában jelennek meg, szerződési viszonyok. E szerződési viszonyoknak az a további előnyük is megvan, hogy a vállalatokat egymással szemben is érdekeltté teszik a terv teljesítésében, érdekeltté teszik abban, hogy zavartalanul együttműködjenek. Ezt a szerződési rendszer éppen annak révén éri el, hogy jogintézmény és mint ilyen, szankciója van. A kötelezett állami vállalatot az is sarkallja a teljesítésre, hogy nemteljesítés vagy hibás teljesítés esetén kötbért kell fizetnie a jogosult vállalatnak, a jogosult állami vállalatot pedig ugyanez sarkallja a másik fél teljesítésének szorgalmazására. Ilyenformán az állami vállalatok nemcsak az állammal szemben, fegyelmi úton felelősek a terv teljesítéséért, nemcsak a munkajogi (bérezési, jutalmazási stb.) eszközökkel teszi a jog a vállalatok dolgozóit érdekeltté a terv teljesítésében, tehát nemcsak vertikálisan, az*

⁶⁰ EÖRSI: A szerződés..., 26–29.

⁶¹ EÖRSI: A szerződés..., 28–30.

*államigazgatási és munkajogi viszonylatokban lesznek felelősek és érdekeltek a tervteljesítés terén, de az állami vállalatok egymásközi viszonyában is kötelezettek és érdekeltek lesznek, azaz kötelezettségük és érdekelttségük nem csak vertikális, de horizontális síkon is fenn fog állni.*⁶²

Az idézet alapján egyértelművé válik Eörsi Gyula akaratfelfogásának magyarázata, elvégre ezen jogviszonyokban valójában nem az abban részt vevő, adott esetben jogképességgel felruházott felek akarata érvényesül, e körülmény csak látszólagos, a szerződéses viszony akarati oldalról kizárólag az állam akaratát testesíti meg.⁶³ Mai fogalmaink, a Ptk 6:61. § (1) bekezdése szerint a szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre. A jogképesség tehát napjaink magyar polgári jogában – a megfelelő cselekvőképességi, illetve különösen a jogi személyekre irányadó képviseleti szabályokra és korlátaira figyelemmel – önálló akaratra vezet, így többek között még az azonos tulajdonosi körrel rendelkező jogi személyek szerződéses kapcsolatában is megkövetelt a szerződéshez a felek akarategysége. Eörsi Gyula okfejtésével szemben tehát ilyen esetekben az akaratok nem oldódnak fel a végső tulajdonos akaratában, hanem a tagoktól elkülönült jogi személyiség lényegi tartalmi elemét képezi a vagyoni forgalomban megjelenő önállóság. A szocialista áruviszonyok szerződéses kapcsolatai tehát csak „látszat” szerződéses alakzatok mai fogalmaink szerint és ezáltal a jelenkorban nem csak a piacgazdaság közgazdasági törvényszerűségei okán nem lennének tartható intézmények, hanem abból fakadóan sem, hogy az önálló, szabad akarat tagadásának kiindulópontján álltak. E látszat jelleget egyebekben maga Eörsi Gyula is elismerte, amelynek magyarázatát abban adta meg, hogy a szocialista jog fogalmi keretei között a régi jog intézményei és tartalma nem értelmezhető és ezen „látszat” szerződési jog végső soron ténylegesen létező valóság.⁶⁴ Eörsi Gyula magyarázata szerint *„Ezek a látszatok azonban csupán látszólag látszatok. Csak akkor «látszatok», ha mindenáron a régi tartalmat keressük mögöttük. Igaz, hogy a szerződések mögött nincsenek valóságos áruk, a vállalatok jogi személyisége mögött nincsenek autonóm gazdasági alanyok, az állam által gondozásukra bízott vagyontárgyak felett nincs tulajdonjoguk, akaratuk mögött az állami akarat húzódik meg, a visszterhesség nem jelent kölcsönös tulajdonváltást és a vagyoni felelősség sem vág a tulajdonjog vérébe-húsába. Ugyanakkor ez az egész konstrukció értelmetlen bűvészműtárvány volna és a jogban egy napig sem maradhatna fenn, ha nem volna mögötte realitás.*⁶⁵ Az idézet alapján a fenti magyarázat közvetetten párhuzamba állítható a népi demokratikus alkotmányosság intézményével oly módon, hogy ahogyan a szocialista alkotmányosság nem lehetett tartalmi alkotmányosság, úgy a szocialista szerződési jog idézett elemei sem tekinthetők szerződési jognak tartalmi értelemben. A tartalmi hiányosságot nyilván érzékelte Eörsi Gyula, aki tanulmánya záró gondolataiban a marxista jogelmélet jog elhalása tana segítségével hívásával igyekezett feloldani az ellentétet: *„E szerződéseknek mint jogi formáknak gazdasági tartalma többé nem az áruviszony,*

⁶² EÖRSI: A szerződés..., 31.

⁶³ EÖRSI: A szerződés..., 32.

⁶⁴ EÖRSI: A szerződés..., 32–34.

⁶⁵ EÖRSI: A szerződés..., 33.

hanem, a népgazdasági terv végrehajtása során keletkező elosztási viszonyok rendszere. Az áruviszonyok teljesen eltűnnek e viszonyokból és helyükbe a szerződések tartalmaként közvetlenül, nem áruviszonyok közvetítésével a népgazdasági terv végrehajtásának viszonyai lépnek. Ez a szerződéses viszonyok soha nem látott tudatos alakításának, tervszerűségének, soha nem látott tökélyének az útja, amely egyben csírájában magában hordozza a távoli perspektívát, a szerződés jogintézményének megszűnését. Az áruviszony, az elkülönült tulajdonosok eltűnése a szerződés mögül — ez e sok vihart látott jogintézmény biztonságos tökélyének előfeltétele és egyben az első lépés e nagymúltú jogintézmény elhalása felé. Sajátos ellentmondás, hogy az elhalás felé tett első lépés — lépés a hatékonyság, tökéletesség korábban ismeretlen foka felé. Egyelőre azonban — hosszú időre — e jogintézmény további szakadatlan tökéletesítésére van szükség, hogy e szakadatlan tökéletesedés hozzájáruljon az elhalás további feltételeinek megteremtéséhez. A szerződésnek új és magasabb fokra kell hágnia, míg eljön elhalásának ideje a kommunizmus ragyogó viszonyai között.⁶⁶

Eörsi Gyula a fenti tételei alapján a közelgő rPtk. kodifikációval kapcsolatban⁶⁷ jelentett meg ismételten egy összefoglaló tanulmányt.⁶⁸ A kodifikáció kiindulópontjaként Eörsi Gyula a korábbi kodifikációs erőfeszítések kritikáját összefoglalva rögzítette, hogy a totális állam pozitív hozadéka, hogy az új törvény megalkotása során a bekövetkezett társadalmi változásokra is figyelemmel már „nem kell tekintettel lenniök a földbirtokos tőkés érdekkellentétekre, nem érvényesül a különböző üzleti érdekeltségek befolyása, ami egy-egy szelídebb reform, egy-egy tisztább jogi konstrukció megvalósítását annyiszor gátolta meg a régen hitelét vesztett történeti iskola hanyagul összetákolt érveivel, érvekkel, amelyeknek nem tudományos tartalmuk adott súlyt, hanem az, hogy mögöttük ott dörzsölgette kezeit a maximális profitot védő magabiztos hatalom. A munkát nem kíséri azoknak a kincstári beavottaknak jóindulatú lenézése, akik tudják, hogy az egészből úgysem lesz semmi és akik ezen kívül is a hivatalból vetik meg a tudományos munkát. A több évtizedes keserű tapasztalat a visszájára fordul és mellettünk szavaz: a tervezetek híveinek és ellenzőinek akaratan túl történelmi erők gáncsolták el a törekvéseket a múltban, és történelmi erők a biztosítékai annak, hogy a százéves programra valóság lesz, és pedig nem is az akkor áhított tökéletlen burzsoá megvalósulás, hanem szocialista megvalósulás következik be, amely felhasználja a múlt erőfeszítéseinek hasznos termékeit és egyesítve azokat a szocialista tapasztalat – elsősorban a szovjet példa – tanulásaival, a törvénykönyvet az egész dolgozó nép szolgálatába állítja.”⁶⁹ A jogalkotás napjainkban nyilvánvalóan meghaladta Eörsi Gyula fenti álláspontját, illetve az a jogállamiság talaján álló államban nem tartható, mindazonáltal a tanulmány több megállapítása napjainkban is érvényes gondolatokkal gazdagíthatja a magánjog művelőit.

⁶⁶ EÖRSI: A szerződés..., 39.

⁶⁷ VEREBICS i.m. 66-67.

⁶⁸ EÖRSI Gyula: A Polgári törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. *Jogtudományi Közlöny* 1954/9-10., 334-347.

⁶⁹ EÖRSI: A Polgári..., 335.

Fentieknek megfelelően legitim vita tárgyát képezi az általános rész szükségszerűségével kapcsolatos álláspont, amikor kritikai élel emelte ki Eörsi Gyula, hogy valódi általános rész hiánya okán a kötelmi jogra hárul e kérdések sokaságának tisztázása.⁷⁰ Szintén napjainkban is érvényesen képviselhető azon álláspont is, amely szerint a polgári jogi dogmatikában a jogügylet tágabb fogalom, annak csak egy eleme a szerződés, így az egyoldalú jogügyletek és a szerződések közötti kapcsolat kodifikációja alapos megfontolást igényel és a körben megoldási javaslata a szerződések jogából fakadó, azt középpontba helyező jogügylettan megalkotása.⁷¹ A kötelmi jogot illetően Eörsi Gyula a szocialista társadalom jellegzetességei alapján fogalmazott meg javaslatokat, és bár ideológiai alapon fenntartotta korábbi álláspontját és záró következtetését a kötelmi jog eltűnésével kapcsolatban, azonban a fennálló társadalmi és gazdasági körülményekre, továbbá a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fontosságára hivatkozva – egyben összehasonlító jogi és jogtörténeti érvrendszerrel is alátámasztva – nem csak annak megtartása mellett érvelt, hanem amellett is, hogy a törvényhozó e tárgykörrel összefüggésben új megoldásokkal ne kísérletezzen.⁷² Eörsi Gyula javaslata szerint a törvényben a kötelmi jog három részből épült volna fel, a szerződések közös szabályaiból, a szerződésen kívüli jogsértésért való felelősség szabályaiból és az egyes szerződések szabályaiból. Tanulmányában ezt követően részletesen kitért a szerződések és a szocialista szervezetek kapcsolatára oly módon, hogy egyrészt e tárgykörben is összehasonlító jogi módszer eredményeit, másrészt korábbi munkáiban kifejtett álláspontját, harmadrészt egyes szerződésekkel kapcsolatos észrevételeit osztotta meg a társadalmi-gazdasági és ideológiai környezetnek megfelelően.⁷³ Kiindulópontja ennek megfelelően a népgazdaság egysége és a tervrendszer, valamint az abból fakadó esetleges értelmezési kérdések, nehézségek feloldása és azok eredményeinek fenti rendszerben való elhelyezése,⁷⁴ egyes szerződések ennek megfelelő kodifikációja.⁷⁵ Eörsi Gyula napjainkban is érvényes megállapítást tett egyebekben a túltengő, kazuisztikus szabályozással és a bürokratikus korlátokkal szemben és ezáltal az alapvető szabályok megalkotása és a helyes szintű absztrakció mellett érvelt azzal, hogy a részletszabályok kialakítása a – tervutasításos rendszer jellegzetességeire is figyelemmel – alacsonyabb szinten történjen.⁷⁶

5. Záró gondolatok

Eörsi Gyula tudományos pályájának első évtizede számottevő értékes tudományos munkával gazdagította a magyar magánjog irodalmát, egyben alapot képezett arra, hogy a jogtudós a későbbi évtizedekben nem csak Magyarországon, hanem

---

⁷⁰ EÖRSI: A Polgári..., 337.

⁷¹ EÖRSI: A Polgári..., 338.

⁷² EÖRSI: A Polgári..., 340–343.

⁷³ EÖRSI: A Polgári..., 343–347.

⁷⁴ VEREBICS i.m. 68-69.

⁷⁵ EÖRSI: A Polgári..., 344–345.

⁷⁶ EÖRSI: A Polgári..., 345.

nemzetközi szinten is elismert szaktekintélyé váljon. A tanulmány alapvetően ezen első évtizedben megjelent publikációkra, azon belül is a szerződési jogi munkákra összpontosít, de természetesen e korszak alkotómunkája nem merült ki a fent felvázolt sorokban. Ekkoriban készült el Eörsi Gyula szerződési jogi, kilencszázhusz oldalas nagymonográfiája, amelyet a Magyar Országos Levéltár őriz,⁷⁷ illetve nagyívű munkája a tulajdonátszállásról,⁷⁸ emellett több cikk, tanulmány, tankönyv is ezen évtized alkotó tevékenységének eredménye.⁷⁹ Összegezve Eörsi Gyula sorait megállapítható, hogy azok egyes elemei napjainkban is hordoznak és hordozhatnak érvényes tételeket, szakmai viták kiindulópontjait, korának és napjainknak összevetése, szembevetése pedig a jogtörténeti tanulságokon túl elősegítheti a magánjogtudomány fejlődését, annak alkotmányos értékeinek tiszteletét, azok alapján a polgári jog előtt álló kihívások megválaszolását.

Nem tagadható, hogy Eörsi Gyula marxista fordulata tudatos döntés eredménye,⁸⁰ amely által a hagyományos magánjog visszaszorításának korában kulcsszereplővé vált. Az a tény sem tagadható, hogy életrésze későbbi évtizedeiben is marxista alapokon állt,⁸¹ amely alapok napjainkban sem jogállami sem közgazdasági szempontból nem tarthatók fent. Ugyanakkor az a tény is kétségtelen, hogy Eörsi Gyula személyében korszakos tehetség, zseniális jogi gondolkodó és jogtudós tisztelhető, akinek oktatói, tudományos és szakmai életútja, annak hatása nemzedékeken keresztül érvényesült, érvelései, alapossága, műveltsége, széles látóköre példaértékű.

Különös és sajátos magyar sors az övé is. Ennek megvilágításaként nevezhető meg az a tény, hogy az rPtk. épített a hagyományos magyar magánjog részét képező az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatra, valamint a Ptk. az rPtk. örökségét is több tárgykörében tudatosan felvállalta.⁸² Eörsi Gyula személye, életútja, szakmai munkássága így annak ellenére vált kapocssá a hagyományos magyar magánjoggal és annak örökségével, hogy e körülményeket és szerepet ő személyében – pályája kezdetén a kötelmi jog elhalását is kívánva – nem ismerte, illetve nem ismerhette el.

Irodalomjegyzék

- ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2013.
- BEÉR János: Tanulmányozzuk Lenin tanításait az államépítésről. *Társadalmi Szemle* 1955/6.
- Boóc Ádám: Gondolatok az alapelvek szerepéről Magyarország új Polgári Törvénykönyvében. in: *Szociális elemek az új Ptk.-ban- Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum VII.* (szerk.: Grad- Gyenge

⁷⁷ VEREBICS i.m. 70.

⁷⁸ EÖRSI Gyula: *A tulajdonátszállás kérdéséről*. Légrádi Testvérek Rt., Budapest, 1947.

⁷⁹ *Eörsi Gyula műveinek bibliográfiája* in: Eörsi Gyula emlékkönyv 2018, (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 313-315.

⁸⁰ VEREBICS i.m. 57-63.

⁸¹ VÉKÁS: Eörsi..., 29., 31-34., 36-41.

⁸² VERESS i.m. 137.

- Anikó), Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013.
- CZIGLÁNYI Aladár: A szociális magánjog fogalmi köre. *Jogtudományi Közlöny* 1948/13.
  - CSANÁDI György – CSATÓ István – KÁLMÁN György: A népi demokráciák alkotmányai. *Jogtudományi Közlöny* 1949/15–16.
  - EÖRSI Gyula műveinek bibliográfiája in: Eörsi Gyula emlékkönyv 2018, (szerk.: Verebics János), Magyar Közölny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
  - EÖRSI Gyula: A kötelmi jog átalakulása. *Jogtudományi Közlöny* 1949/7-8.
  - EÖRSI Gyula: A Polgári törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. *Jogtudományi Közlöny* 1954/9-10.
  - EÖRSI Gyula: A szerződés elméleti alapjai. *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történet Tudományok Osztályának Közleményei* 1954/3-4.
  - EÖRSI Gyula: *A tulajdonátszállás kérdéséről*. Légrádi Testvérek Rt., Budapest, 1947.
  - EÖRSI Gyula: A tulajdonjog fogalmához. *Jogtudományi Közlöny* 1949/13-14.
  - EÖRSI Gyula: Az új gazdasági politika és polgári jogunk. *Jogtudományi Közlöny* 1951/5.
  - EÖRSI Gyula: Közjog-magánjog-szakjogok. *Jogtudományi Közlöny* 1948/15-16.
  - EÖRSI Gyula: Michail Lipecker: A tulajdonjog a Szovjetunióban. *Jogtudományi Közlöny* 1948/1-2.
  - EÖRSI Gyula: Struktúraváltások a jogban. *Jogtudományi Közlöny* 1948/3.
  - FERDINANDY Gejza: *Az arany bulla*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899.
  - KEMENES István: Értékörzés az új Polgári Törvénykönyv szerződési jogában. in: *(L)ex cathedra et praxis- Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. szerk.: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett), Budapest, Pázmány Press, 2014.
  - LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017.
  - LESZKOVEN László: A polgári jog alapelvei. in: *Civilisztika I.* (szerk.: Barzó Timea – Papp Tekla), Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
  - MENYHÁRD Attila: Szüksége van-e a társadalomnak jogászokra. in: *Ad salutem civium inventas esse leges- Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*. (szerk.: Veress Emőd), Kolozsvár, Forum Iuris Könyvkiadó, 2019.
  - NYIZSALOVSKY Endre: A kötelmi jog átalakulása. *Jogtudományi Közlöny* 1949/5-6.
  - SÁRKÖZY Tamás: Eörsi, a társadalomtudós. in: *Eörsi Gyula emlékkönyv*. (szerk.: Verebics János), Magyar Közölny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
  - VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Budapest, Századvég Kiadó, 2015.
  - VÉKÁS Lajos: A Ptk. társadalmi modellje. in: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter), Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013.

-
- VÉKÁS Lajos: Eörsi Gyula: a professzor és a jogtudós. in: *Eörsi Gyula emlékkönyv.* (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
  - VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből.* HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
  - VEREBICS János: Eörsi Gyula tudományos pályaképe. in: *Eörsi Gyula emlékkönyv 2018* (szerk.: Verebics János), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
  - VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel.* FORUM Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022.
-
-